

Renaissance du pouvoir législatif et genèse de l'Etat, sous la direction de André Gouron et Albert Rigaudière, Publications de la Société d'Histoire du Droit et des Institutions des Anciens Pays de Droit Ecrit, III, Montpellier 1988, ss. 281.

W pracach nad średniowiecznymi dziejami władzy ustawodawczej i jej związku z genezą państwa, zainicjowanymi i prowadzonymi pod egidą francuskiego Centre National de la Recherche Scientifique wzięło udział siedemnastu uczonych z sześciu krajów, w tym także z Polski, reprezentujących trzy dyscypliny naukowe: politologię, historię i prawoznawstwo. Już choćby te dane świadczą o skali przedsięwzięcia, którego owocem jest wymieniony w tytule zbiór rozpraw pod ogólną redakcją André Gourona i Alberta Rigaudière'a. Wydawnictwo to włącza się w nurt realizowanego pod auspicjami C.N.R.S. znacznie szerszego programu badawczego pod nazwą *Geneza państwa nowożytnego*.

Związek prawa z państwem może być rozumiany jako konieczny bądź też jako akcydentalny. Autorzy rozpraw przyjęli za niewątpliwą łączność o charakterze genetycznym między organizacją państwową, rodzącą się ich zdaniem w Europie po upływie okresu rozbicia feudalnego, a ponadlokalnym porządkiem prawnym, ustalonym przez władzę centralną dążącą do zdobycia monopolu w dziedzinie prawodawstwa. Tak zarysowujący się porządek normatywny był tylko jednym z przejawów prawa pozytywnego w ogóle — obok partykularnych systemów prawnych i obok praw zwyczajowych, destrukcyjnych dla dzieła formowania państwa. Jak zauważa w przedmowie A. Rigaudière, średniowieczną, centralną władzę ustawodawczą można interpretować albo jako jeden z wielu czynników sprawczych powstania państwa, albo też jako skutek tego ostatniego. Historyk ten dodaje, że prawda leży zapewne pośrodku: władza ustawodawcza tyleż przyczyniła się do wynurzenia się państwa z dziejowych głębin na ich powierzchnię, ile sama temu państwu dla swego rozwoju zawdzięcza. Związek byłby więc wzajemny — generalnie genetyczny, w jego aspektach zaś czasowy (przybliżona równoczesność wystąpienia obu zjawisk) i funkcjonalny (współzależność). Nieco inaczej widzi ten problem J. M. Cauchies, autor jednej z rozpraw¹. Jego rozważania oparte na historii średniowiecznych państweczek niderlandzkich zamyka plastyczna konkluzja: „Między Zuiderzee a wzgórzami Artois, między Morzem Północnym a brzegami Mozeli [...]. Państwo p^oprzedziło [podkreśl. moje — L. S.] i poczęło prawo. Potem — nowy Saturn — żywiło się nim”.

Termin „władza ustawodawcza” ma w omawianym zbiorze znaczenie korespondujące z naszą dzisiejszą świadomością prawną, specyficzne jednak na średniowiecznym gruncie. Charakterystyczne dla wieków średnich było istnienie w ramach danej geopolitycznej całości wielu lokalnych ośrodków władzy normodawczej, wykonywanej przez udzielnych feudałów czy miasta. W miarę kształtowania się państwa monarcha monopolizował sferę działalności prawodawczej. Tylko władza centralna i jedyna upoważniona do stanowienia prawa mogła być uznana za efektywny instrument budowy organizacji państwowej. W konsekwencji powyższego, eliminacja lub przynajmniej zmniejszenie znaczenia konkurencyjnych ośrodków regulujących życie społeczne w tym terytorialnym organizmie, który przestał być konglomeratem feudalnych domen a państwem jeszcze nie było, urastało do rangi

¹ J. M. Cauchies, *Pouvoir législatif et genèse de l'Etat dans les principautés des Pays-Bas (XIIe - XVe s.)*.

zadania podstawowego. Stała przed nim aspirująca do rzeczywistej wielkości władza uosobiona w panującym. Podjęcie się jego wykonania nie byłoby możliwe bez zasadniczej zmiany w pojmowaniu stosunku suzerena do prawa. W zachodniej Europie, z wyłączeniem papieństwa i Cesarstwa, do XI w. obarczało się owego suzerena, wyposażonego w moc wymierzania sprawiedliwości, obowiązkiem utrzymania i chronienia istniejącego porządku. Później ustalała się i utrzymywała kraczyjna wobec prawa funkcja najwyższego autorytetu. Wówczas dopiero, w ramach organizacji o charakterze bezosobowym (semantyczne rozejście się pojęć państwa i panującego) kształtowała się scentralizowana władza ustawodawcza. Sam termin „władza ustawodawcza, prawodawcza” (*pouvoir législatif*) nie jest zresztą, zdaniem A. Rigaudiere’a, zbyt fortunny. Sugeruje on bowiem pojęciowe wyodrębnienie prawodawstwa spośród innych dziedzin aktywności władcy, wyodrębnienie za nadto kojarzące się z koncepcjami Locke’a i Montesquieu, te zaś subtelności były obce doktrynie średniowiecza. Stąd propozycja, by posługiwać się wyrażeniem „władza normodawcza, normująca” (*pouvoir normatif*).

Przedstawione powyżej tezy ogólne znalazły egzemplifikacje i uzasadnienie w poszczególnych pracach składających się na omawiany zbiór.

Wspomniany już A. Rigaudiere w swej rozprawie *Législation royale et construction de l'Etat dans la France du XIIIe siècle* analizuje rozwój struktur państwowych we Francji św. Ludwika i Filipa III. Wnikliwie opisał on powolny proces przywracania monarsze niepodzielnej władzy prawodawczej, wypuklając czynnik tego procesu teoretyczny (wpływ doktryny, zwłaszcza triumf zasady: król jedynym legislatorem), techniczny (wykształcenie się sposobów opracowywania aktów normatywnych) i administracyjny (rozwój instytucji służących promulgacji i egzekucji prawa). Drugą część pracy autor ten poświęcił zagadnieniu tworzenia jednolitego systemu prawnego, a więc problemowi przewyższania partykularyzmów prawa stanowionego oraz derogacji norm zwyczajowych, o ile uznawano ich dyspozycje za sprzeczne z dążeniami władzy państwowej. Derogacja tychże następowała poprzez rozmaite zabiegi mające na celu wyrugowanie „złych” zwyczajów z unifikowanego systemu, np. w drodze pomijania ich w sporządzanych spisach praw zwyczajowych.

Problematyka zwyczaju, a przede wszystkim jego stosunku do prawa stanowionego w koncepcjach glosatorów, zwłaszcza zaś odmienne tezy Irneriusza i Bulgarusa o znaczeniu *desuetudo* i roli zwyczaju *contra legem*, a także recepcja włoskich teorii na północ od Alp to przedmiot studium A. Gourona (*Coutume contre la loi chez les premiers glossateurs*). W pewnej mierze do doktryny Bulgarusa i stanowiącego jej element pojęcia zwyczaju *ex certa scientia* nawiązał J. Krynen (*De nostre certaine science... Remarques sur l'absolutisme législatif de la monarchie médiévale française*). Wyjaśnił on sens trójczłonowej formuły: *et certa scientia et auctoritate et de plenitudine regiae potestatis*, spotykanej tak w aktach generalnych, jak i indywidualnych, a manifestującej wyłączność prawodawczą królów francuskich.

Artykuł H. Vidala *Le pape législateur de Grégoire VII a Grégoire IX* dotyczy dziejów prawa Kościoła, a ściślej zagadnienia stanowienia przez papieństwo norm generalnych. O roli papieskich sądów delegowanych w unifikowaniu prawa kościelnego pisze A. Padoa Schioppa: *La delega „appellazione remota” nelle decretali di Alessandro III*. Natomiast artykuł B. Schimmelpfenniga *Päpstliche Strafrechtsbarkeit im Kirchenstaat während des 13. Jahrhunderts* omawia sądownictwo karne w państwie kościelnym w wieku XIII.

Na kanwie tzw. epizodu z Roncaglia z 1158 r., którego bohaterami byli przedstawiciele miast włoskich i cesarz Fryderyk Barbarossa, poprowadził swe rozważania L. Mayali w rozprawie *Lex animata, rationalisation du pouvoir politique et*

science juridique (XIIe - XVe siècles). Ich przedmiotem jest rzymsko-bizantyńska koncepcja *imperator est lex animata*, wyrażająca cesarską personifikację prawa.

Warto też wspomnieć o dwóch szkicach pióra badaczy hiszpańskich — T. de Montagut Estraguesa i A. Pereza Martina². Przedstawili oni odradzanie się monarchicznej władzy normodawczej w królestwach Kastylii i Aragonii. Daje to czytelnikowi możliwość porównania iberyjskich z kolei meandrów tych dwóch, odmiennych w swym przebiegu, procesów

Ujmując sumarycznie zawartość publikacji w jej warstwie „geohistorycznej” stwierdzamy, że autorzy rozpraw oparli swe wywody na przeszłości krajów Europy zachodniej (Francji³, Włoch⁴, Rzeszy Niemieckiej⁵, monarchii półwyspu iberyjskiego, Niderlandów i państwa kościelnego). Na tym tle szczególne miejsce zajmuje porównawcze studium W. Uruszczaka *L'évolution de l'Etat et de la législation en Hongrie et en Pologne médiévale*. Rozszerza ono pole naukowej eksploracji zespołu mediawistw na stosunki wschodnioeuropejskie. Autor podkreśla, że prawnopolityczne podwaliny tak państwa polskiego, jak i węgierskiego przybrały kształt modelowany wpływem podwójnym: wzorów zachodnich oraz wytworów własnej kultury. Artykuł ukazuje ewolucję działalności prawodawczej władców polskich i węgierskich w czasach ustroju patrymonialnego, a następnie w ramach monarchii stanowej, akcentując unifikujący porządek prawny i państwowotwórczy udział organów kolegialnych (sejmów) w wykonywaniu władzy normodawczej.

Kończąc, należy odnotować, że słabością publikacji jest brak, podanej choćby w rudymen tarnej postaci, wykładni pojęcia państwa. Wszak do tego zjawiska autorzy odnoszą inny fenomen, stanowiący ich główny przedmiot zainteresowania — władzę prawodawczą. Dla poprawnego przedstawienia stosunku przesłanki do wyniku (w tym wypadku relacji stanowienia prawa do faktu kreacji państwa) niezbędne wydaje się określenie tego, co się w istocie rzeczy rozumie przez wynik. Chodziłoby zatem o wyróżnienie konstytutywnych cech państwa średniowiecznego czy też organizacji państwowej w ogóle jako typu idealnego. Określenie takie mogłoby się znaleźć na przykład w przedmowie. Drugi zarzut dotyczy nieuwzględnienia w stosownym wymiarze angielskiej problematyki prawnoustrojowej⁶. Obraz Zachodu w wiekach średnich — a intencja jego kompletnego naszkicowania jawi się jako bardzo czytelna — jest przez to niepełny.

Nie zmienia to jednak w sposób zasadniczy wysokiej oceny należytej recenzowanej publikacji. Zawiera ona interesujące rezultaty naukowej refleksji, zróżnicowanej tak w wyniku przedstawienia licznych wątków problemowych, jak i w sensie wielości geograficzno-historycznych podstaw przeprowadzonych analiz.

LUDWIK SOBOLEWSKI (Kraków)

² Tytuły prac odpowiednio: *El renacimiento del poder legislativo y la corona de Aragon (s. XII - XV)* oraz *El renacimiento del poder legislativo y la genesis del Estado Moderno en la Corona de Castilla*.

³ Oprócz prac już wymienionych: M. Lesne-Ferret, *Les fondements du pouvoir législatif statutaire dans les seigneuries méridionales*; G. Giordanengo, *La difficile interprétation des données négatives. Les ordonnances royales sur le droit féodal*; Cl. Gauvard, *Ordonnance de réforme et pouvoir législatif en France au XIVe siècle (1303 - 1413)*.

⁴ Cl. Finzi, *Giustizia, dritto naturale, dritto positivo nel primo Umanesimo fiorentino*; I. Baumgaertner, *Die normativen Grundlagen des Rechtslebens in der Stadt Rom und die Entwicklung der Gesetzgebung*.

⁵ N. Bulst, *Zum Problem städtischer und territorialer Kleider-, Aufwands- und Luxusordnungen in Deutschland (13.-Mitte 16. Jahrhundert) im Spiegel von 'Sozialdisziplinierung' und der Herausbildung des modernen Staates*.

⁶ Istotniejsze wątki związane z Albionem znajdujemy jedynie w pracy A. Gou-rona, cytowanej poprzednio.